

Проф. Салих СЕЛИМОВИЋ
Кладница – Сјеница

ОСТАЦИ ХРИШЋАНСКИХ ТРАДИЦИЈА КОД МУСЛИМАНА У СРЕДЊЕМ ПОЛИМЉУ, БИХОРУ И НА ПЕШТЕРСКОЈ ВИСОРАВНИ

Средње Полимље, Бихор и Пештерска висораван (сада се најчешће назива Сјеничко-пештерска висораван) је простор који данас припада општинама Пријепоље, Бијело Поље, Прибој, Пљевља, Нова Варош, Сјеница и Тутин. Полимље је кичма Старе Рашке, а Пештерска висораван је била резиденцијални део и „прво огњиште у баштини Немањића“. Недалеко од садашњег града Сјенице налазиле су се и немањићке престонице као што су Дуго Поље (Дуга Пољана), Врх Сјенице (Врсенице, „на Синицах“), па можда и Царичина код Тријебина. Са великом сигурношћу може се рећи да је и неколико километара југоистично од садашње локације града Сјенице у Врсеницама на археолошком локалитету Градина, била и Достиника, Достиникон, Дестиника, најстарија српска престоница коју помиње Константин Јиречек у својој познатој Историји Срба. Истраживања Градине и убицање Достинике обавила је археолог Драгица Премовић-Алексић, директор Завичајног музеја „Рас“ у Новом Пазару.¹

До Кандијског и Бечког рата и велике сеобе Срба 1689/1690. под патријархом српским Арсенијем III Црнојевићем у Средњем Полимљу, Бихору и на Сјеничко-пештерској висоравни живело је српско православно и муслиманско становништво. Муслиманско становништво је до тада углавном живело у паланкама и варошицама (Пљевља, Пријепоље, Бијело Поље, Нова Варош, Прибој). У осталим насељима, а то су била рурална насеља, муслимана је било мало или само као ретких појединаца. После Кандијског (1645–1669) и Бечког (1683–1699) рата и тог егзодуса Срба, а и каснијих континуираних миграција, измениће се конфесионална и донекле и етничка

¹ Константин Порфиригенит. *Сѣис о народима*, Византијски извори за историју народа Југославије (обрада Б. Ферјанчић), 2, Београд 1959. 58; Константин Јиречек, *Историја Срба* 1. Слово љубве, Београд 1978. 67; Драгица Премовић Алексић, Новопазарски зборници: 11/1987, 12/1988, 13/1989, 14/1990. 15/1991, 18/1994; Иста. Зборници Сјенице: 1/1985. и 11/2000.

структура становништва. У ова подручја у знатном броју насељаваће се католички Малисори из садашње Северне Албаније.

О постојању српског православног становништва на овим простори-ма пре Кандијског и Бечког рата и данас сведоче многобројни топоними и локалитети „грчка“ гробља, црквине, црквишта, некрополе као и остаци многобројних манастира и цркава који су обнављани и многи били активни све до садашњег времена. Примера ради наводимо детаљне податке о тим локалитетима на подручју општине Сјеница. Археолошким рекогносцирањем простора ове општине утврђено је 140 таквих локалитета.² У скоро сваком садашњем насељу постоје локалитети са некрополама међу којима је 60 без гробљанских црквица док је са црквицама 40 таквих локалитета.³ Постојали су и бројни сакрални објекти као што су манастир Чатал (неки историчари га идентификују са црквом Чатал), манастир Вувац (Увац), манастир пресвете Богородице којег је подигао велики жупан Стефан Немања, али се не зна где је био, затим црква Св. Ђурђа у Дујкама, црква Васојица (Васојевица) Васојевић Стеве на Радишића Брду и др. Највећи део тих локалитета сада се налази у селима са муслиманским становништвом, али је скоро непознато да су „грчка“ гробља и црквине преоравани у новије време. У турским катастарским пописима који су обављани често и педантно, у XV и у XVI, па и у XVII веку, пописивани су попови, монаси и монахиње, те нас и то уверава да је то становништво било православне вероисповести. Све те некрополе и црквине датују се у XIV, XV и XVI век.

У целом Полимљу били су изграђени бројни манастири и цркве које су најчешће подизали Немањићи, али и њихови сродници или њихова потчињена властела као своје задужбине. Углавном су ти манастири и цркве подизани у XII, XIII, XIV и XV веку. То су били Милешева, Давидовица, Мили, Никољац, Ђурђеви Стубови, Куманица, Црна Река, Увац, Бања, Св. Тројица, црква апостола Петра и Павла у Бијелом Пољу и др. Толики број сакралних објеката, односно објеката српске средњовековне културе у ширем смислу на тако малом простору може се једино наћи на Фрушкој Гори и у долини Западне Мораве.

У средњем Полимљу, Бихору и на Пештерској висоравни, као централним деловима древне Рашке, Турци Османлије дефинитивно консолидују своју власт и заводе свој типични спахијско-тимарски феудални систем до 1455. године. Од тада су почеле промене у многим елементима друштвеног живота. Већ у другој половини XV века појављује се исламизација мада су то углавном били спорадични случајеви. Први исламизирани појединци из Полимља помињу се 1467. године. Ти први конвертити били су Мехмед

² Драгица Премовић-Алексић, *Сјеничка области у XV-XVI веку*, Зборник Сјенице 8/1997, КПЗ, 51.

³ *Истио*.

Хасановић из Николъ-Пазара (Акова, Бијелог Поља), Турчин Мехмед из Пријепоља, Турчин Хамза. У пештерском селу Раждагињи приликом пописа Херцеговачког санџака 1477. године од 40 пописаних домаћинстава 3 су била муслиманска да би исто толико било муслиманских кућа и у попису из 1585. године.⁴

Раније помињани поједини „Турци“ у попису из 1455. године били су углавном са стране или, заиста, понеки прави Турчин. Исламизација домаћег хришћанског становништва није имала радикалан карактер ни у XV ни у XVI веку изузев у ретким подграђима, паланкама, касабима и варошицама. Некадашње жупе, а тада нахије, имале су према ондашњим пописима изразиту већину хришћанског становништва (нахије Барче-Нова Варош, Комарани, Бихор, Сјеница, Љубовића). Истичемо пример нахије Сјенице у време пописа 1585. године. У целој нахији било је 652 пописана домаћинства, а од тих домаћинстава само је 13 било муслиманских.⁵ Карактеристичан је и пример за Прибој у којем је 1499. било 156 српских и само 3 муслиманске куће.⁶ Такође ћемо истакнути и пример Пљеваља у којима је 1516. године пописано 150 домаћинстава од којих је било само 20 муслиманских док су остала била српска.⁷

Да се ништа битније није променило у том процесу на простору Старе Рашке, односно Рашке области ни почетком XVII века показаће следећи подаци. Према турском попису из 1604. године нахија Сјеница имала је 752 домаћинства од којих је било 102 муслиманских, нахија Барче (Нова Варош) је тада имала 479 домаћинстава од којих је било 37 муслиманских.⁸ И у нахији Бања било је слично стање. У том попису имала је 799 домаћинстава. Од тога је било 89 муслиманских, а остала су била немуслиманска.⁹ Према томе, тек крајем XVI и почетком XVII века неки тргови и градови-паланке добијају већину муслиманског становништва док је у бројним сеоским насељима и даље огромну већину чинила хришћанска православна, односно српска популација.

⁴ Ahmed Aličić (priređio), *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Sarajevo, 576; Салих Селимовић, *Неке карактеристике исламизације у Полимљу*, Милешевски записи 5/2001, Пријепоље, 154.

⁵ Ејуп Мушовић, *Сјеничка нахија у XVI веку*, Новопазарски зборник 4/1980., музеј „Рас“, 39–63; Премовић-Алексић, *Сјеничка област...*, 50.

⁶ *Становништво оштинине Прибој*, (група аутора), Географски факултет, Београд 1999., 123.

⁷ Енес Пелидија-Беџија, Златар. *Пљевља и околина у првим стољећима османско-ћурске власи*, Пљевља 1988, 19.

⁸ Adem Hadžić (obradio), *Opširan popis Bosanskog sandžaka iz 1604.*, Bošnjački institut Ciriћ–Oriјentalni institut Sarajevo, Sarajevo 2000., 315–359.

⁹ *Исџо*.

У свим аустро-турским и млетачко-турским ратовима страдавало је и хришћанско и муслиманско становништво, а највећи број људи је у тим временима напуштао Полимље и Сјеничко-пештерску висораван, као и много шири простор, заправо целу Рашку област, Косово и Метохију и северозападну Македонију. Било је и ретких појава повратника на попаљена огњишта и опустошена имања. У проређено и опустошено Средње Полимље, Бихор и на Пештерску висораван досељавало се ново становништво из Васојевића, Куча, Дробњака, Колашина, Никшића, Роваца, Мораче. Осим тог хришћанског и делимично исламизираниог становништва досељавали су се у ова подручја и албански католички и, такођер, делимично исламизирани Малисори међу којима су најбројнији били Клименте, Хоти, Груде, Шкријељи, Шаље, Геге.¹⁰

И поред тога што је тада исламизација попримила радикалан карактер многи исламизирани нису тек тако могли заборавити своју стару веру, рођаке, кумове, пријатеље, комшије који су остали у хришћанству, заправо у православљу, јер је знатан број Малисора прешао у православље из католичанства, а највећи део је исламизиран. Многи су муслимани посећивали и даривали цркве и манастире и чак потајно празновали хришћанске празнике и своје крсне славе. Муслимани су највише одлазили у манастире Куманицу, Милешеву, Црну Реку код данашњег Тутина, затим у манастир Сопоћане код Новог Пазара. Посебно су муслимани поштовали култ св. Саве који ни данас није заборављен, поготово код земљорадника и сточара. По свом календару они датују природна збивања, одређују и памте неке рокове као „за Савиндан“, „пре Савиндана“, „после Савиндана“, „од Савиндана“ до „Савиндана“. У народном календару муслимана, посебно у руралним срединама, остали су Божић, Ђурђевдан, Митровдан, Преображење. Хришћанске традиције нису биле заборављене иако су многи муслимани исламизирани пре 250–300 па и више година, мада има и оних који су исламизирани пре 150 година.

Без обзира на вишевековну османску доминацију наши муслимани нису никада одбацили и заборавили свој матерњи српски језик и многе локалне народне традиције. Муслимани су само обогатили наш језик уношењем извесног броја арапских, турских и персијских речи. Муслимани су „сачували свест о томе да представљају засебну целину која се у односу на Турке Османлије разликује по пореклу, језику и традицији“.¹¹ Исламска култура много је више подрла код муслимана у градовима и оних имућнијих мус-

¹⁰ О исламизацији у Полимљу и на Сјеничко-пештерској висоравни, опширније видети радове Ејупа Мушовића, Жарка Шћепановића, Миомира Дашића, Петра Влаховића, Ферка Шантића, Јована Томића, Мите Костића. Салиха Селимовића.

¹¹ Петар Влаховић. *Српска и муслиманска традиција у пријепољском крају – прилој проучавању етничкој идентитетности*. Сеошки дани Срстена Вукосављевића, XV, Пријепоље 1993. 154.

лиманских друштвених слојева, мада су и они добрим делом „чували своју динарску традицију и њен менталитет“,¹² како пише наш етнолог академик Петар Влаховић. Дошло је и до великих промена у породичном животу код наших муслимана, али су те промене биле нормална последица припадности новој вери, тиме и другом културном кругу. Муслимани су, колико су то морали из верских разлога, прихватили многе карактеристике исламске културе. Али, то су чинили и због што брже и већег идентификовања са моћним освајачем, па захваљујући томе постајали грађани првог реда у Османској империји. Ипак, захваљујући и томе сачували су многа обележја из предисламског периода, па чак је остало нешто и из паганске традиције, а многа од тих обележја остала су код муслимана и све до данашњих дана.¹³

Муслимани у Средњем Полимљу, Бихору и на Пештерској висоравни, уосталом као и сви други у бившој Југославији и садашњој Србији и Црној Гори, како је већ речено, увек су говорили и говоре и сада језиком који се ни по чему не разликује од српског. Много су веће разлике, примера ради то наводимо, у обичном говору грађана из појединих делова, па и целих покрајина у Немачкој и у Аустрији. Међутим, никоме никада није пало на памет да те провинцијске и разлике у свакодневном говору обичних грађана проглашава за посебне језике иако је и нама добро познато да су до 1871. године многи делови Немачке били суверене државе, а да су и садашње немачке покрајине сачувале висок степен суверености. Или да поменемо и примере код енглеског језика у САД, Канади, Аустралији, Новом Зеланду тј. сувереним државама, које су и територијално удаљене од Енглеске, али њиховим политичким чиниоцима никада није дошла идеја да прогласе посебне језике (амерички, канадски, аустралијански, новозеландски).

Наши муслимани су у свом говору потпуно задржали изговор старог гласа „Х“ док се код наших православаца у многим речима скоро потпуно изгубио, поготово у руралним срединама. У лексици муслимана, скоро и да се нису ништа више задржавали турцизми у односу на лексику православних. И иначе турцизми нису никада битније продрли у терминологију земљорадње и сточарства. Те две делатности су и даље главна егзистенцијална занимања становништва у вишим деловима Полимља, Бихора, Корита и на Сјеничко-пештерској висоравни. Српску језичку основу нису угрозили ни они турцизми који су прихваћени у свакодневној муслиманској терминологији.¹⁴ И данас се у поменутих просторима највећи број муслимана користи ћирилицом у својој свакодневној кореспонденцији без обзира на

¹² *Истио.*

¹³ Салих Селимовић, *Хришћанске традиције код Муслимана на Сјеничко-пештерској висоравни*. Новопазарски зборник 26/2002, 136–139.

¹⁴ Влаховић, *нав. дело*; Селимовић, *нав. дело*.

перманентне покушаје њеног занемаривања и елиминисања из свакодневне, а и из употребе у службеној комуникацији, нажалост.

Чак је и у Босни и Херцеговини до аустроугарске окупације 1878. године код муслимана, али и код фрањеваца, била у употреби ћирилица. У Босни и Херцеговини су тада ћирилицу често називали „Стара Србија“ или „беговско писмо“, а касније и „босанчица“. Ћирилицу у Босни и Херцеговини су називали „босанчицом“ вероватно зато да би је на тај начин одвојили од српске ћирилице. Сматрамо да је и то један од релевантних доказа да је највећи део муслиманског племства, као и осталог дела муслиманске популације, био неспорно српског порекла и православне провенијенције. Тврђња неких аутора да су муслимани у средњем Полимљу, а посебно у доњем, као и у Босни и Херцеговини, углавном пре исламизације били богумили (патарени, бабуни, крстјани) само је делимично тачна. Али, и то делимично односи се у највећем делу на Босну и Херцеговину, и то само не неке делове те земље. Заборавља се да су и богумили били Срби и православни пре прихватања те јереси која је међу Србе дошла из Бугарске.¹⁵ Учење богумила, бабуна, крстјана, било је под утицајем манихејства из Персије. Богумилство није никаква посебна вера која је могла у прошлости, тј. у нашем средњовековном миљеу, дати неку националну посебност или својом интерном и екстерном организацијом утицати на стварање неке државности. То је била само једна од многобројних јереси у православном хришћанству. Вере су хришћанство, ислам, јудаизам (мојсијевство), браманизам, хиндуизам, будизам, шинтоизам. Често стављање знака једнакости између богумилства и Цркве босанске није историјски, односно научно утемељено, јер Црква босанска није имала класичну црквену организацију и не зна се када је настала и када је престала да постоји.

Највећи број садашњих муслиманских имена, иако су дошла из арапског, турског и персијског језика, постала су „део наше опште антропонимије“. Наводимо неколико карактеристичних примера: Ајка од Ајкуна, Аљо од Алија, Авдо од Авдулах, Бајро од Бајрам, Бахто од Бахтијар, Бегза од Бегзада, Беско од Бесим, Бахро од Бахрудин, Васва од Васвија, Вахда од Вахида, Зулфа од Зулфија, Зулфо од Зулфикар, Зекро од Зекрија, Зекеријех, Ибро од Ибрахих, Изо од Изудин, Исма од Исмихана, Јахо од Јахија, Касо од Касим, Кемо од Кемал, Лутва од Лутвија, Лата од Латифа, Лато од Латиф, Махо од Махмут, Мехо од Мехмед, Мина од Емина, Мирсо од Мирсад, Мујо, Мусто од Мустафа, Мухо од Мухарем, Нафа од Нафија, Наско од Насуф, Нура од Нурија, Нуро од Нурадин, Осмо од Осман, Омо од Омер, Ремзо од Ремзија, Сејфо од Сејфудин, Селмо од Селман, Смако од Смаил,

¹⁵ Миле Недељковић. *Крст и полумесец – најстрашнија српска раздеоба*, Београд–Бијело Поље. 1993, 92.

Тазо од Тазим, Фејзо од Фејзија, Фехо од Фехим, Хако од Хакија, Хамдо од Хамдија, Хасо од Хасан, Хусо од Хусеин, Џева од Џевахира, Џемо од Џемаил, Шемсо од Шемсудин, Шахо од Шахин и др. Исмет Смаиловић, како наводи Миле Недељковић у свом делу „Крст и полумесец“, каже да та имена припадају „нашем језику, његовој морфологији, фонетици и структурном акцентном систему“.¹⁶

У последње време код муслимана појављују се и нека нова и баш занимљива имена. Истакнућемо неколико таквих примера, као: Адел, Аделиса, Адис, Адиса, Ајла, Ален, Амел, Амина, Амела, Армин, Армина, Белмин, Малмина, Бењамин, Дамир, Денис, Дениса, Един, Едис, Едиса, Едита, Елма, Елвис, Елвиса, Едина, Ереол, Изолда, Илда, Илдиса, Индира, Ирма, Лејла, Нехру, Ријад, Ријалда, Сара, Сибела.

У мешовитим браковима најчешћа имена код деце су: Ема, Весна, Горан, Горана, Зоран, Зорана, Златан, Златко, Јасмин, Јасмина, Мина, Тамара, Амор итд.

Велики број муслимана и данас се презива истим презименима која су имали њихови преци пре исламизирања. Представљамо неке од њих: Балтићи, Бакићи, Баждари(евићи), Би(х)орци, Бошковићи, Буквићи, Бурићи, Буровићи, Вељовићи, Весковићи, Вишњићи, Гилићи, Глогићи, Голоши, Грбовићи, Гредићи, Ђукићи, Ђурђевићи, Дацићи, Делевићи, Звиздићи, Зимонићи, Зековићи, Зекићи, Зорнићи, Зоранићи, Јукићи, Колићи, Кораћи, Ковачевићи, Кријешторци, Куч, Кубуровићи, Куртовићи, Лекићи, Љуце, Луковићи, Мартиновићи, Маслаци, Међедовићи, Мировићи, Наловићи, Обућине, Папићи, Пурковићи, Праше, Прашовићи, Ровчани, Солаковићи, Тмушићи, Токовићи, Токалићи, Тр(н)мке, Триповковићи, (Х)Рњаци, Хркаловићи, Чековићи, Чавићи, Чоловићи, Џеко(овићи), Шалићи, Шекуларци, и многа друга.¹⁷ Као што се види и муслиманска презимена се најчешће завршавају на „ић“ као и српска. Уколико би се узимала нека друга презимена, додали би им се овакви наставци као и код православних.¹⁸

По свом начину живота, по свом свеукупном животу, муслимани обични грађани у руралним срединама и градска сиротиња увек су били много ближи својој хришћанској сабраћи по сличности свог положаја и статуса него имућном и владајућом слоју својих истоверника. Једни друге су увек помагали и помажу се и данас у обављању тежих пољских радова који се морају брже завршавати, изградњи разних економских објеката за потребе

¹⁶ Исто, 56.

¹⁷ Салих Селимовић, *Становништво Кладнице*, Гласник Етнографског музеја Србије 63/1999, Београд., 67; Исти, *Климентје и Кучи на Пешићерској висоравни*, Новопазарски зборник 23/1999, 219; Исти, *Рашка као судбина*, Студент бр. 79, НИП „Студент“, Београд 1997, 25; Петар Ж. Петровић, *Рашка I*, Етнографски институт САНУ, Београд 1984, 217.

¹⁸ *Историја народа Југославије*, 207; Селимовић, *Магазин Студент*, 79, 25.

сеоског домаћинства (штале, амбари, колибе, а посебно је велика солидарност и спремност на помагање када се граде куће па било то на селу или у граду), затим у сечи грађе и огревног дрвета и његовом превозу до куће и слично. Та сарадња и испомагање одвија се кроз још присутне мобе. Присутна је и сарадња и помагање када се подижу и сакрални објекти. Било је случајева да је православни комшија давао највише новаца за изградњу цамије, а комшија муслиман за изградњу цркве.

Некада је у целом Полимљу, Пештерској висоравни, Сјеничкој котлини као и у осталим деловима Црне Горе, постојао и веома се неговао култ побратимства и кумства између муслимана и православних.¹⁹ Те старе друштвене вредности изгубиле су свој некадашњи значај, нажалост. Стара се кумства и побратимства постепено заборављају, а нова су толико ретка и код муслимана и код православних да су постала прави куриозитет. Најстарији људи у Кладници се сећају и причају да је скоро сваки домаћин имао кума или побратима у неком од суседних српских села или са некадашње турске стране границе на Јавору, па и све до Драгачева и ариљске Моравице.

И муслимани и православни на овим просторима су веома осетљиви на тешке и пежоративне речи, а то се посебно односи на јавно изречене увреде, понижавајуће захтеве и омаловажавање личности. То је и иначе карактеристика свих горштака Динараца. Сигурно ће се пре заборавити отмица и крађа од јавно нанесене увреде и понижења, јер „отмица и крађа настају из неке невоље и потребе, а увреда из обести“.²⁰ Псовање веровања и обичаја која проистичу из верске традиције и богомоља је скоро непозната појава и код муслимана и код православних, поготово не јавно. Ако се то негде и догоди то чине људи са дна друштвеног талоба. До сада аутору овог рада није познато да је Муслиман Србину опсовао Божић, св. Саву, Исуса, Ускрс или цркву, а ни да је Србин опсовао Муслиману Бајрам, Мухамеда, цамију. Постоји сигурно узајамно поштовање вера, богомоља и верских традиција.

И поред изражене класне, верске и политичке подвојености за време Османске доминације у свом свеукупном друштвеном животу Муслимани су у Средњем Полимљу, Бихору, Коритима и на Пештерској висоравни сачували многе „обрде и обичаје из преисламског живота“.²¹ Веровања, обичаји и усмено народно стваралаштво представљају најкарактеристичније сфере народног живота. Није тек тако настала народна изрека која каже: „Боље је да пропадне село него адет“. Религиозна етика и народна вера помажу науци да што правилније и објективније објасни развој народног погледа на свет и на живот око себе. То је посебно значајно за средине у којима постоје верске и конфесионалне подељености као што је случај са овим нашим

¹⁹ *Историја Црне Горе*, књ. 2/2, Титоград 1970, 370.

²⁰ П. Ж. Петровић. *Рашка 1*, 213.

²¹ Петар Влаховић. *Бродарево*, Београд 1968, 153.

просторима. Укорееена и окоштала схватања у срединама у којима је увек актуелна традиционалност остаје трајно обележје и веома се споро мењају „и када се све у животу друго мења“. Традиционалност је веома изражена и код муслимана и код православних. Има муслимана који само празнују неке муслиманске празнике (Бајрам) и то је све по чему се сматрају муслиманима. На сахранама сви присутни дигну руке у знак молитве за покојника (рахмет дова) а да ту молитву уопште не знају или неки ретки је знају само на арапском језику и немају појма шта она значи. Последњих година Исламска верска заједница улаже велике напоре и средства да деца и омладина прођу кроз основну верску обуку (верска настава у школама, неки облици наставе у џамијама, а штампају се многобројне књиге и публикације које су преведене и на српски језик).

У средњем Полимљу, Бихору и на Пештерској висоравни муслиманско становништво је очувало осим језика и многе друге елементе некадашњег друштвеног живота. То су разни обичаји и обреди из предисламског времена, а неки од њих вуку корене чак и из предхришћанског доба,²² односно из старих словенских паганских веровања и обичаја.

У последњих деценију и по нарочито су много тражене и описиване оне вредности које су раздвајале и који и сада раздвајају од оних које повезују у једну друштвено-историјску целину становништво било којег подручја, па тако и овог које је предмет овог кратког рада. Све до Брионског пленума 1966. године, затим Амандмана на Устав из 1963. године, па и до Устава 1974. године писало се са већим или мањим интензитетом доста афирмативно о ономе што спаја људе и народе исламске и православне вероисповести, што је било и разумљиво и оправдано с обзиром на све околности у којима су и једни и други живели и радили кроз своју целокупну историју. После многих наших, али и пресудних туђих увертира у разбијање Југославије много више се радило и писало о ономе што раздваја и супротставља исти народ са различитим верско-конфесионалним опредељењима. Морају се уважавати порекло, језик, заједничке традиције као и неминовност заједничког живота па ма како се та држава звала и без обзира која владајућа друштвено-економска и политичка опција била тренутно актуелна. Мулти-

²² О томе опширније видети радове: Петар Влаховић, *Остаци хришћанске религије код мухамеданаца у средњем Полимљу*. Огледи бр. 2, Београд 1953; Исти, *На живојним раскрсницама*, Пријепоље 1987; Ејуп Мушовић, *О неким заједничким обичајима муслиманској и православној сјановништва Пештери и Бихора*, Гласник Етнографског музеја бр. 43, Београд 1979; Хуссин Дердемез, *Народне умотворине (код муслимана и православних)*, Новопазарски зборник 11/1987; Исти, *Неке заједничке етнолошко-социолошке карактеристичке реије Баре*, Новопазарски зборник 19/1995; Петар Костић, *Обичаји њаења лила уочи Пејровдана у селу Тријбинама код Сјенице*, Зборник Сјенице 1/1985.

културалност и мултиконфесионалност морају да се спроводе на делу и у конкретним ситуацијама.

II

У овом делу рада представићемо остатке неких хришћанских и опште народних традиција код муслимана у Средњем Полимљу, Бихору и на Сјеничко-пештерској висоравни, мада се ти остаци хришћанских традиција код муслимана не ограничавају само на поменуте просторе, али су у тим крајевима нешто јаче изражене и сачуване.

БОЖИЋ. Доскора је и на овим просторима Божић био општенародни празник, јер су га празновали и муслимани сваки на свој начин, али су им били заједнички „аграрни мађијски обичаји“.²³ Још у давно предхришћанско доба паљене су ватре и највероватније је тај обичај прихваћен и у хришћанству у облику паљења бадњака. То је увек било повезано са плодношћу, јер се веровало да ће верник имати онолико телади, јарића, прасића и јагњади колико се из бадњака истера искри. Ни хришћанска црква, а ни касније ислам, односно Исламска верска заједница, нису могли да не уваже укореењено народно веровање које је и иначе било веома раширено по целој Европи.²⁴

У Полимљу и на Пештерској висоравни, као и у Коритима за Божић су кувани кукуруз, пшенице, јечам. Прављена је и једна врста колача од пшеничног брашна. Тај обичај је код муслимана скоро нестао, али, ипак неки старији људи, поготово жене још увек обележавају, мада је то веома дискретно, на тај начин (подручје Кладнице, Тријебина, Бара, Корита, Бистрице, код Бијелог Поља). Неки старији муслимани су на моје питање зашто то раде када то Кур’ан не прописује, одговарали „Исус Христ је и наш, јер је он божији посланик Иса пејгамбер“. То заиста и стоји у исламској науци и традицији.

Божић и даље има своје место у народном календару, поготово у руралним срединама (пољопривредници и сточари нарочито). И муслимани као и православни често кажу „за Божић“ или „од Божића“ као и „до Божића“ када се ради о неким временским артикулацијама, датумима, неким временским приближним оријентацијама.

У кладничким, корићанским, бистричким, тријебинским и бихорским, па и у неким пештерским селима очи Божића кувао се пасуљ са сувим месом и нешто од жита, тј. кувало се само оно што обавезно „нагрезне“, односно нарасте приликом кувања. Тај обичај се до данас сачувао само код

²³ Петар Влаховић. *Српска и муслиманска традиција...*, 158.

²⁴ Салих Селимовић. *Прасијаре новојодишње вајире*, Магазин Студент 80, Београд 1997. 16, 17.

неких веома старих фамилија. У кућама Реброња у бихорском селу Годуши доскоро се ујутро на Божић рано месио хлеб, односно погача. Сви чланови породице морали су да поједу по парче те погаче у којој је на средини била једна омања рупа.²⁵

САВИНДАН. На Савиндан, дан св. Саве 27. јануара у неким муслиманским кућама се још и данас прави нека врста колача или пите која се зове масеница. То је веома укусна и јака храна. Масеница се прави тако што се помешају пшенично брашно и кувано млеко (вареника). Томе се додају јаја и мало соли. То се затим добро умути (измеша) и добије се једна маса слична маси за палачинке. Та се тако добро измешана маса саспе у тепсију и испече се. Када буде довољно печена извади се из пећнице и раздроби се (уситни) па се после тога залије растопљеним сиром у маслу или измеђају, а може и у киселом кајмаку, односно павлаци. Јело је веома укусно и јако. Старији људи кажу: „Треба на Савицу јести масеницу“.

УСКРС. Код муслимана се сада овај велики хришћански празник не обележава посебно. Међутим, карактеристично је то да мало који муслиман неће свог пријатеља, кума, побратима, комшију или само познаника православца упитати на тај дан „шта је са јајима“, или ако је од неког тог дана добио ишарана јаја што неће рећи „како си их лепо ишарао“, „чиме си их ишарао“, „ко ти је то урадио“, „хоћемо ли да туцамо јаја“, „донеси које јаје“ и сл. До пре 10–15 година и у многим муслиманским кућама деца су кувала и понекад и шарала јаја на тај дан. Како тако се ипак стави до знања поштовање Ускрса, тог једног од највећих хришћанских празника, и православља, али и то да га ни муслимани нису заборавили.

МЛАДЕНАЦ. Тај дан је 22. марта, тј. на дан 40 мученика Севестијских – Младенци. Тог дана ни муслимани неће да раде ништа. У томе су посебно ревносне жене. Настојаће да свакако избегну рад са шиљатим и оштрим предметима оправдавајући то страхом да им „не страда стока“. Према њиховом схватању ако се ради са ножем „вуци ће поклати овце“, а ако се ради са нечим шиљатим или иглом „змија ће да печи (уједе) некога из те куће“. Иста образложења давали су и православни.

ЂУРЂЕВДАН. У сјеничком селу Кладници је дан уочи Ђурђевдана велики народни сабор. Тај сабор 5. маја они називају Омаха. И данас је тај велики народни сабор, тј. Омаха веома посећен од мештана и околног локалног муслиманског становништва. Тог дана дођу и они који су некада отишли у свет трбухом за крухом, додуше најчешће они који су отишли у Сарајево. Ту прилику користе да се виде са својом родбином, комшијама, пријатељима. Доскора су и муслиманске девојке уочи Ђурђевдана захватале

²⁵ Ејуп Мушовић, *О неким заједничким обичајима муслиманској и православној становништва Пешћери и Бихора*, Гласник Етнографског музеја 43/1979, 237.

воду „са Омахе“ тамо где су имале воденице. Сада то не раде, јер ни воденица више нема.

Сви укућани морали су да устану рано, а најстарија жена их је све морала попрскати том водом „са Омахе“ да у току дана не би били поспани. На подручју Бихора и Корита, као и у неким селима на Пештерској висоравни, кажу ако би некога ухватило ђурђевданско сунце у постељи био би целог дана дремљив, односно поспан.²⁶ Веровало се да је то посебно било важно за чобане који поспани не би могли да бране своју стоку од вукова. И сада нису ретка таква веровања. Многи су убеђени да се дремљивост једино може уклонити ако се ујутру каже: „Предајем ти мој сан нека буде твој сан“. У Кладници и у још неким селима на Пештерској висоравни, Коритима и у Бихору, па и око Бистрице кувала су се јаја на тај дан, јер се веровало да ће они који их буду јели бити пуни и здрави као та јаја. Ни данас то веровање и кување јаја није заборављено.

У муслиманском селу Брези код Сјенице Ђурђевдан се празнује великим народним сабором који је веома посећен како од локалног тако и од суседног становништва, а дођу и многи са стране који су ту некада живели. Ђурђевдан у Брези празнује се баш 6. маја и има много богатији програм од оног у Кладници. Може се рећи да је то највећи народни скуп за скоро цело подручје простране сјеничке општине (МЗ Сјеница, Раждагиње, Вапа, Расно, Тријебине, Дуга Пољана, Карајукића Бунари). Ни у селима са православног становништвом не одржавају се такви народни сабори на Сјеничко-пештерској висоравни.

ПЕТРОВДАН. На Пештерској висоравни и у Сјеничкој котлини овај велики хришћански и народни празник обележава се одржавањем два велика народна сабора у муслиманским селима Кладници (на Понорцу) и у Брези недалеко од Сјенице. На подручју Кладнице које обухвата осам насеља баш је 12. јула, тј. на Петровдан, најмасовнији народни скуп. Уочи Петровдана некадашњи мештани који су отишли на рад и школовање у градове Сјеницу, Нови Пазар, Нову Варош, Пријепоље, Прибој, Београд, а највише у Сарајево пристижу и на подручје Кладнице. Тада се на сваком кораку осећа неко свечано и празнично расположење. Цео крај бруји веселим гласовима и хитрим покретима, као да је попијен неки еликсир.

Сутрадан, тј. 12. јула на Понорцу искупи се маса народа која је за тај планински крај веома импозантна, јер увек буде 2.000 до 2.500 људи. То је више од укупног броја становника целе месне заједнице Кладница. На прошлогодишњем Петровдану било је преко 500 аутомобила са србијанским, црногорским и босанским таблицама, па чак и оних који су имали таблице неке од земаља Европске уније, посебно Немачке (то су били наши гастар-

²⁶ Мјушовић. 235, 236.

баитери) јер је са подручја Кладнице доста оних који су тамо отишли и пре и после разбијања наше земље.

Народна кола свирају три-четири оркестра. Народ се весели и игра уз музику, добру капљицу и укусне мезетлуке, посебно на ражњу печена јагњетина. Та два дана народ и путнички аутомобили притисну Кладницу која се томе радује и ишчекује годину дана. Осим мештана и оних из „дијаспоре“ дођу и људи из суседних села и месних заједница (Фијуљ, Бачија, Кањевина, Дунишиће, Вапа, Тријебине, Раждагиња, Медаре).

Истог дана и у селу Брези код Сјенице одржава се још масовнији народни сабор. И ту се свирају и играју традиционална народна кола. Занимљиво је да се највише свирају и играју народна кола девојачко, чачак, ужичко, моравац, жикино, сарајка. Они који не играју или тренутно не играју поседају у шаторе или на леђима (мерају), једу, пију и веселе се многи и без алкохола. И у Брезу дође велики број из суседних села и градова, па чак и из удаљених делова Пештерске висоравни (Угао, Долиће, Суви До, Ђерекаре, Тузиње, Расно, Камешница, Жабрен. Житниће, Баћица, Мелаје, Делимеђе, Дражевиће, Дујке, Кијевце, Цетановиће, Тријебине, Дуга Пољана и др.).

На тим народним скуповима људи се провеселе, забаве, али и виде са својима који су отишли у свет или са својим одивама које су се удале у околна насеља, јер се једном годишње најчешће и виђају изузев у неким непредвиђеним ситуацијама (женидбе, удаје, испратнице, смрти, несреће).

На тај дан традиционално се правило једно посебно јело које се зове цицвара. То се јело прави од пшеничног брашна и масла (може и измеђај). Брашно и масло се дуго укувавају мешајући на тихој ватри. Цицвара је веома укусно али и прејакно јело. Некада је то јело спремано само у изузетним приликама и за посебне госте.

Било је покушаја да се ти велики народни сабори на Петровдан угасе, али је и у муслиманском народу сувише јака традиција празновања Петровдана без обзира што су исламске вероисповести.

У хришћанству је Петровдан посвећен апостолу Петру. Међутим и ту су присутни мађијски земљораднички, а посебно сточарски обичаји. И у овом народном празнику је симбиоза прастарих веровања и хришћанства, те је црква само „уклопила“ та веровања у свој календар.

У многим местима на истакнутим узвишењима на Сјеничко-пештерској висоравни, Коритима, Бистрици, Бихору уочи Петровдана чобани, а посебно деца и омладина пале лиле (бакље). Те се лиле праве од брезове коре или од луча, а могу и од смоле. Последњих година за бакље се користе и аутомобилске гуме, гуме од бицикла, гумене чизме и опанци „пироћанци“. На истакнутим узвишењима ложе се велике ватре. Те велике ватре праве се од наслаганих сувих клека, другог сувог грања и у новије време од аутомобилских и тракторских гума. Лиле уз песме олалије су посебно карактеристичне

за подручја Кладнице, Тријебина, Бара (сјеничких), виших делова Бихора. У Тријебинама су деца од 7 до 15 година заједно са девојкама палила и носила лиле по селу око торова са стоком. После тога правило би се заједничко весеље и певале чобанске песме (олалије).²⁷ Некада је то био највећи празник сточара у многим крајевима Србије, па и на ширим просторима Балканског полуострва и Европе.

Између кладничких насеља Кладнице, Папића, Јевика, Понорца и Сугубина некада је постојало право такмичење чије ће ватра бити већа и чија ће да гори дуже, чији ће пламен бити највиши и најсветлији. Слично се одиграло и на подручјима Тријебина, Жабрена, Баћице, Бара, Корита, Гостуна, Горњег Бихора. У Кладници се догађало и да се групе „лилаша“ сукобе, али је то углавном бивало све у знаку игре и надметања и без лоших последица. Треба рећи за овај велики народни празник да има све мање мађијских обележја, односно значења. Деца то данас изводе само по традицији и кроз игру која је за њих егзотична, мада и то све ређе. Прошле године на подручју Кладнице примећене су само две ватре на два узвишења уочи Петровдана.

ПРОКОПЉЕ. Прокопијевдан, дан св. Прокопија се празнује 21. јула. На тај дан не обављају се никакви пољски радови. То се образлаже страхом за здравље чељади (укућана, фамилије). Муслимани кажу да се ипак на тај дан може да ради у пољу (орање, сијање, кошење) ако у тим радовима учествују и други људи осим домаће чељади, тј. мобеници. Још увек се муслимани добрим делом држе те народне традиције, како је већ речено плашећи се за здравље своје чељади, а посебно деце.²⁸

Код сјеничких Бара на Мачковицама (Угринцу) тог дана одржавао се велики народни сабор, али је последњих деценија померен за један дан због успомене на жртве које су пале у борбама са усташама 22. јула 1941. године. Тада је страдало или једноставно побијено много људи, а највише оних који су недужни.

ИЛИНДАН-АЛИЋУН. Овај народни празник празнује се 2. августа. Православни га називају Илиндан, а муслимани Алијиндан-Алићун. Код муслимана постоји веровање да је Илија примио ислам и после тога добио муслиманско име Алија.²⁹ Према веровању муслимана тврди се да је до подне 2. августа Алијиндан, а тек после подне Илијиндан, Илинден. Православни тврде да је обрнуто, тј. да је до подне Илијиндан, а после подне

²⁷ Петар Костић. *Обичаји ђаљења лила уочи Петровдана у селу Тријебинама код Сјенице*, Зборник Сјенице 1/1985. СИЗ културе, 32; Драгољуб Јовашевић, *Паљење лила-народни обичаји сточара Зајадне Србије*, Зборник радова Народног музеја VII, Чачак 1976, 197–211.

²⁸ Хусеин Дердемез. *Неке заједничке етно-социолошке карактеристике сјановнишћва реије Баре*, Новопазарски зборник 19/1999, Музеј „Рас“, 281.

²⁹ Лушовић, цитирано.

Алијиндан-Алиђун.³⁰ Било како било, празнују га и једни и други, сваки на свој начин према својој традицији.

Овај дан се празнује због плодности и општег напретка (здраве и напредне стоке, добре летине, доста сена и меса, као и мрса). Већ у то време, тј. почетком августа у деловима наше земље о којима је реч зна се каква је била година, слаба или добра. У мешовитим срединама тај дан празнују и једни и други, односно муслимани и православни. Карактеристичан је случај празновања на Мачковицама код сјеничких Бара. Тог дана се скупе и православни и муслимани све од реке Лима, Корита, Бихора и ближих села са Пештери. Код православних се игра уз бубањ и кларинет, а код муслимана уз харомнику.³¹ Сада се игра и пева и уз друге инструменте са озвучењима.

Том дану се радују посебно чобани. По њиховом веровању тог дана обави ослепе и од тада не могу да уједају и узнемиравају њихову стоку. И православни и муслимани убеђени су да није добро ако тај дан буде облачно и кишовито, а посебно ако буде грмљавине. Верују ако на тај дан св. Илија загрми да неће бити лешника, јер ће се учрвљати и опасти због громава.

У атару села Браћака на Пештерској висоравни испод високог узвишења Тројана код извора Ђурђевица одржава се један од највећих народних сабора на целом простору од Лима до Рашке, Ибра и Западне Мораве. На тај дан 2002. и 2003. године било је присутно 8 до 10.000 људи и око 2.500 разних моторних возила. За време овог народног сабора одржавају се и коњске трке на традиционалан начин које привлаче велики број људи са целе Сјеничкопештерске висоравни, Корита и Горњег Бихора.

Веома је занимљива и необична легенда везана за одржавање овог традиционалног сабора. Испод брда Тројана некада давно налазило се језеро у којем је живела троглава аждаја. Она је задавала Пештерцима велику бригу и уливала страх. Аждаја је била велика и неумољива напаст. Аждаја је тражила сваке године и узимала тежак данак, тј. најлепшу девојку за жртву. Пештерци су то морали да извршавају и доводили су најлепшу девојку сваке године на обалу језера испод Тројана. Дјевојка је ту чекала да аждаја изађе и прогута је.³²

Свети Ђорђе, млад и леп, али велики јунак, наишао је поред Тројана и спуштајући се језеру угледао је на обали једну лепу девојку која је сва утучена чекала своју злу судбину. Када је девојка угледала младог и азгиног јунака на азгину коњу завапила је: „Авај брате незнани јуначе, спаси мене од аждаје љуте“. Свети Ђорђе је баш у том тренутку угледао страшну троглаву аждају која је била кренула ка лепој и уплаканој девојци. Окршај између

³⁰ Мухамед Хаџијахић, *Ислам и Муслимани у Босни и Херцеговини*, Мешихат исламске заједнице, Сарајево 1991, 88.

³¹ Дердемез, цитирано.

³² Ризван Решовић, *Легенде из нашег краја*, Новопазарски зборник 6/1982, 213, 214.

силног и храброг јунака св. Ћорђа и троглаве аждаје био је страховит и ужасан, али је св. Ћорђе успео да убије аждају и спасе девојку али и ослободи све Пештерце те тешке обавезе и силног страха. Захвални Пештерци по јунаку св. Ћорђу назваше извор код Тројана који је избијао из једне стране Ћурђевица. По тој легенди св. Ћорђе се пред борбу са аждајом напио се хладне воде са тог извора која му је окрепила душу и дала велику снагу.

Према муслиманској традицији и легенди тај извор се назива Ћурђевача.³³ Муслимани имају своју верзију те легенде и традиције. Извор Ћурђевача настао је тако што је од дуга пута уморни и ожедњели Ћерзелез Алија тражећи воду на безводној Пештери ударио у стену испод Тројана својом сабљом, расекао је и из ње је потекла бистра и хладна вода. Алија се напио те хладне планинске воде па је ту легао и одморио се. Из захвалности према силном јунаку Ћерзелезу који је у том безводном делу Пештери открио воду муслимани се за Алиђун, тј. 2. августа сваке године скупљају и веселе покрај тог извора којег православни називају Ћурђевица, а муслимани Ћурђевача. На крају крајева важно је да се на тај дан саборује и да и православни и муслимани чувају своје народне традиције које су прошле кроз многе векове заједничког живота.³⁴

Слична окупљања и народна празновања дуго времена су се одржавала и на Моравцу близу тромеђе општина Сјеница, Беране и Бијело Поље, заправо на самој граници између Србије и Црне Горе.

III

Још увек је укорееен страх од неке више силе, ванземаљске силе, божанске моћи код верника и код православних и код муслимана, и то код не малог броја људи и на почетку XXI века. Ова констатација односи се на целу Сјеничко-пештерску висораван, Полимље и Бихор, а вероватно би се могла односити и на много шири простор. По убеђењу тог знатног броја људи та сила, божија сила, може помоћи, али и нанети неко зло и несрећу ако се то заслужи код ње, односно о нешто огрешити. Многи старији муслимани сматрају да никако не треба дирати у српске богомоље, тј. у цркве и манастире, а ни газити и преоравати српска гробља. Код Срба православца такођер постоји веровање да се не сме дирати у џамије и у муслиманска гробља и друге муслиманске светиње.

Није редак случај ни данас да се код муслимана поштују многа српска култна места и поједини православни свеци као св. Сава, св. Ћорђе, св. Петар, св. Илија, св. Прокопије. Због тог страха „од неке више силе“, божанске

³³ Салих Селимовић. *Илџинган-Алиђун на Пештери*, необјављен рукопис.

³⁴ Салих Селимовић. *Хришћанске традиције код Муслимана...*, 144.

силе, посећују се и православна култна места и обраћа се православним свецима и дају се поклони црквама и манастирима. Код обнављања или изградње нових цркава није редак случај да и муслимани дају прилоге, али да и православни то исто чине када су у питању џамије. Али, није код муслимана само у питању страх „од неке више силе“, односно божије моћи, већ је код многих убеђење да је корисно и добро, богу мило, обраћати се и поштовати свеце и култове своје претходне вере, односно „ине вере“.³⁵ Када им се постави питање зашто то тако мисле и раде, најчешћи одговор је „да су тако радили и њихови стари“.³⁶ Постојало је, а ни сада није реткост, посебно код старијих жена, убеђење да свака црква и џамија лече од неке болести. То се веровање посебно односило на манастире. Тако су манастири Милешева, а још и данас Куманица, били место где су многи муслимани, најчешће жене, долазили, а понекад и данас долазе, да траже лека.

Академик Петар Влаховић, наш познати етнолог, наводи у свом једном раду пример Џеме Хамдић из села Комадина која је отишла у манастир Куманицу и да је после тога оздравила од неподношљиве мигрене.³⁷ Лекари тој жени нису могли да помогну, према њеној причи.

Код манастира Куманица на Лиму 26. јула на Арханђеловдан одржава се велики народни сабор на којем увек буде доста и муслимана из суседних села, чак је то раније било и до једне трећине људи. Било је случајева да су неки муслимани одлазили и у Чајнице да се поклоне тзв. „Чудотворној икони мајке божије“ која је из манастира Бање код Прибоја пренета тамо пошто су Турци манастир срушили. Тој чудотворној икони давани су и скупи дарови у злату и сребру. Зато се и не треба чудити што је та „Чудотворна икона мајке божије“ тешка 21 килограма, јер је сва окована златом и сребром.

У селу Горњи Страњани код Бродарева налази се Савина вода и Савин камен или Савин сто, како га неки мештани називају. Савина вода избија из Савиног камена. Поред Савине воде налази се велика плоча на којој постоји удубљење које подсећа на коњску копиту. И муслимани као и православни верују да је то утиснута копита коња којег је јахао св. Сава. Муслимани као и православни Срби том камену и тој води прилазе са страхопоштовањем. Култ св. Саве и Савине воде је веома велики. Ни данас се на тој води не поји стока и не пере веш. Муслимани мештани то чине ниже те воде где се налази једна чесма. Муслимани верују у исту причу (легенду) као што верују и православни. Према тој причи св. Сава је својим штапом прекрстио тај камен из којег је после тога потекла („проврела“) бистра и хладна вода. Муслиманске жене нероткиње и данас иду на ову воду да је пију верујући да ће затруднети. Из истог разлога жене су одлазиле и на извор Ђурђевицу

³⁵ *Исјео.*

³⁶ Петар Влаховић, *Остаци хришћанске религије код мухамеданаца...*, 156.

³⁷ *Исјео.*

на Пештерској висоравни, али се сада то веома ретко чини, а ако то нека и учини жели да то остане у строгој дискрецији, јер не жели да јој се зна.

IV

Да би се дала детаљна анализа развоја и егзистирања, односно манифестовања свеукупног народног живота и традиција код муслимана у Средњем Полимљу, Бихору и на Сјеничко-пештерској висоравни требало би много више времена и писаног простора. Овим радом се жели само скренути пажња на доскорашња основна и пресудна обележја народне културе која најбоље сведочи о етничком пореклу, односно идентитету. Сви муслимани на овим просторима, као и много шире, разликују се од муслимана других народности и раса и по језику и по народним традицијама као и по многим другим етносоциолошким особинама. Према томе наши муслимани не могу бити припадници неког нејужнословенског народа, односно Турци, Арапи, Персијанци (Иранци), Татари, Чечени, Курди, Мађари, Авари, Хуни, Печењези, Грци. Наши муслимани могу по својој етногенези и етносоциолошким особинама бити само оно што и јесу, тј. Срби, Хрвати и Албанци. На простору који је предмет наше пажње муслимани су у великој већини српског порекла и православне провенијенције. У Горњем Полимљу и на Пештерској висоравни а делимично и у Горњем Бихору и око Сјенице, доста муслимана је албанског порекла и католичке провенијенције. Разуме се да је било симбиоза између Словена (Срба), Албанаца и староседелаца на овим и ширим просторима, али је то највероватније ирелевантно када је у питању етногега муслимана.

У последње време јављају се исполитизоване теорије о пореклу босанских и санџачких, односно рашких муслимана. Једни тврде да су наши муслимани потомци турских паша, ага, бегова, кадија и друге уleme, као и обичних турских војника, државних чиновника. Други, опет, тврде да је највећи број наших муслимана дошао из Шпаније када су је морали да напусте у XV и XVI веку. Трећи сматрају да су Муслимани у Босни и Херцеговини и у западном делу Рашке области потомци верске секте богумила који су масовно прихватили ислам. Историјска наука зна да нису сви богумили прихватили ислам и не тако брзо како се то упорно тврди. Има теорија и о томе да је муслимана било много и пре доласка Турака Османлија као освајача. Било је појава исламских мисионара па и појединачних прелазака у ислам али то је било у IX, X, па можда и у XI веку, али је то било безначајно. Уопште не постоји континуитет између тих давнашњих исламизираних појединаца и

оних који су се исламизирали после турских освајања наших земаља.³⁸ Има и тврђења да су Муслимани у Босни и Херцеговини, па по томе и у Рашкој области Бошњаци, некадашњи Бошњаци који су потомци Илира, па према томе, и староседиоци Босне и Херцеговине. Сви остали су значи „дошљаци“. Шта то значи, зна се.

Међутим, сви озбиљни историчари Муслимани не поричу словенско порекло муслимана на територији ех Југославије, па тако и ових простора. Међу нашим садашњим муслиманима има сигурно потомака турских војника, официра, паша, улеме, али је то занемарљиво мало да би могли да утичу на промене у етничкој структури наших муслимана који су у огромној већини јужнословенског порекла. Ти наши муслимани називани су Турцима што су и сами прихватили због повољног друштвеног статуса. Огромна већина тих наших „Турака“ били су домаћи исламизирани људи који су по потреби службе постављани и распоређивани широм наших земаља, па и целог Османског Царства. Исламизирали су се преостала српска властела, трговци, занатлије, затим сточари, земљорадници, ретки писмени, а највише неписмени.

Када су у питању богумили или крстјани велики број је прихватио ислам, али је још пре исламизације највећи број био насилно покатоличен. Знатан број богумила или крстјана по доласку Турака вратио се у православље, а један део је и напустио Босну. Постоји велика вероватноћа да је највећи број богумила прихватио ислам из анимозитета према католичанству, јер је ислам био вера оних који су ратовали против католичких земаља Венеције, Аустрије и Угарске. Код исламизираних богумила дуго су се одржале многе њихове традиције, а неке су се задржале и до данашњих дана. Могло би се рећи да када је историји мајка политика, килава су јој деца.

Заборавља се да је велики жупан Стефан Немања после Дежевског сабора 1180. године највећи број домаћих (српских) богумила протерао у Босну и да су они били Срби без обзира што су прихватили богумилску „мрску јерес“. Богумилство није настало код Срба нити се код њих угасило. Богумилство је са својим дуалистичким учењем било само једна верска секта можда и цео покрет у неким источним црквама, заправо у православљу без обзира на манихејске корене. Етнолог Миле Недељковић лепо и тачно у једном свом делу каже: „Због тога се са етнолошког становишта, када је реч о овим питањима, пажња мора задржати на оним показатељима који важе као мерила за утврђивање сваког етноса, односно групе или етничке заједнице“.³⁹

³⁸ Шевко Омербашић, *Муслимани у Југославији*, Гласник Врховног исламског старешинства у СФРЈ 6/1978. 554, 555.

³⁹ Недељковић, *Крст и полумесец...*, 92.

Добро је познато да су и богумили, односно крстјани, у Босни писали ћирилицом која је и иначе била писмо народа Босне, касније Босне и Херцеговине све до аустроугарске окупације 1878. године. Чак су и босански фрањевци тврдокорни експоненти католичанства у Босни писали ћирилицом. Језик којим су говорили становници Старе Рашке, Моравске Србије, Зете и Босне увек је био и остао исти без обзира на верске, политичке и државне поделе, па ма како се тај језик звао.

Без обзира на појаву теорија о крају историје, судару цивилизација, а све у вероватној служби глобализације ипак није никада сувишно се подсетити да је за идентификацију и конституисање неке етничке или националне заједнице потребно уважавати научно утврђене одреднице од којих је седам најбитнијих. То су: језик, територија, култура, одговарајућа економија, свест о припадности и евентуална расна и религијска припадност.

Неспорно је право сваког човека и грађанина да се национално или народносно определи онако како се осећа да јест, односно којем националном или етничком колективитету припада, са којим се идентификује. Међутим сасвим је друга ствар колективне идентификације са неким етносом или националом. Актуелни политички чиниоци могу апаратуром своје тренутне моћи да промовишу име нације и језика. Такве појаве и остају то што јесу, тј. политичке нације и политички језици.

Наш велики књижевник Меша Селимовић је у вези с тим у једном свом великом делу рекао: „До јуче смо били оно што желимо да заборавимо, али нисмо постали ни нешто друго“.⁴⁰ Трагикомично је лутање наших муслимана у тражењу свог националног идентитета. После исламизирања били су Турци, јер су тако уз освајача стицали привилегије и статус владајућег народа и религије. И Срби су називали Турцима оне који су прихватили ислам, јер су их сматрали отпадницима од православља и српства иако између православља и српства не постоји знак једнакости. Аустроугарска је по окупацији Босне и Херцеговине смишљено форсирала босанску, а касније бошњачку нацију. На тај је начин, као и бескрупулозном пропагандом којом је сатанисала Србе представљајући их као агресоре и непријатеље муслимана, раздвајала муслимане од православних Срба у Босни и Херцеговини, па и у Рашкој области, односно давно бившем Новопазарском санџаку. Такву политику је Аустроугарска спроводила због својих империјалних амбиција према Егејском мору и Источном Средоземљу, али су јој сметали Срби и Србија који су се борили само за свој опстанак у том „олујном ћошку Европе“. Касније су се муслимани изјашњавали као национално неопредељени, Срби исламске вероисповести, Хрвати исламске вероисповести, Југословени, муслимани са великим „М“ и поново као Бошњаци после Сабора у Сарајеву

⁴⁰ Меша Селимовић, *Сјећања*, Слобода, Београд 1977, 330, 331.

1993. и Дејтона 1995. године. Такву националну идентификацију прихватају у највећем броју и санџачки, односно рашки муслимани.

Није спорно да постоје и да су историјски утемељене верско-конфесионалне и културне различитости између Срба муслимана и Срба православних, али неспорне су и оне чињенице чија релевантност не долази у питање као што су заједничко порекло, језик, заједничке традиције, територијална измешаност и повезаност, заједнички економски и безбедоносни интереси, као и неминовност заједничког живота.

Последњих година, заправо крајем XX века на нашим просторима, па и у Рашкој области наступио је и за Србе и за Муслимане „тренутак великог искушења пред раздвојом која значи чупање у корену“.⁴¹ Ниједан народ, ниједна етничка или национална заједница, национална мањина, не могу опстати ако немају своју традицију, јер у том случају оне саме себи отварају пут за „силазак са етноисторијске позорнице“.⁴²

Salih Selimović

THE REMNANTS OF CHRISTIAN TRADITION AT MOSLEMS IN THE MIDDLE POLIMJE, BIHOR AND IN THE SJENICA- PEŠTER PLATEAU

Summary

The Moslems in the territory of the middle Polimje, Bihor and Sjenica-Pešter plateau were islamized in general at the end of the XVII and until the middle of the XVIII century. Before they were mostly Serbs of orthodox religion and only some minor part were catholics from Albanian Malesija (Klimenti, Grude, Šalje, Gege, Hoti, Škrijelji). A little number of them was already islamized in their native land, but majority received Islam in these regions.

Long after their islamization Moslems have not forgotten much of their previous Christian tradition. They celebrated old Christian festivities and cherished their rites, but in their own way. Family links were maintained with those who retained Christianity making sponsorship and fellowship with neighbors and Christian friends, that means Serbs. Moslems visited churches and monasteries often giving rich gifts.

In many of Moslem villages in Bihor, Korita, Sjenica and Pešter plateau even to day are celebrated some national holidays like Petrovdan, Djurdjevdan, Ili-dan – Alidjun, Mladenac, Savindan. Christmas is honored exceptionally, in fact

⁴¹ Недељковић, 108.

⁴² Петар Влаховић, *Српска и муслиманска традиција...*, 161.

Christ whom Moslems identify with God sender Isa Pejgamber, than St. Sava, St. George, St. Vid, St. Procopius.

Within the last ten years there were attempts to force Moslems to abandon this part of their national tradition practiced through many centuries, but these efforts are in general without success. In Moslem villages Kladnica, Breza, Žabren and in some villages in Polimje and on Pešter until to day the greatest folk gathering is on Petrovdan in the 12. of July or on Djurdjevdan in the 6. of May. During holidays of Mladenac, Prokopije and Vidovdan most of the Moslems do not work at all.